

**การศึกษาเกี่ยวกับค่านิยมในสังคมไทย
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
(พ.ศ. 2325-2394)
ภาพสะท้อนจาการรวมสมัย**

สุวิชัย รกตียะวัฒน์*

การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง อันเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงระดับการพัฒนาของสังคม อัตราการไม่รู้หนังสือของคนในสังคมเป็นดัชนีสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงคุณภาพของคนในสังคมนั้น ทุกสังคมจึงต้องมีการจัดการศึกษาให้แก่คนในสังคมของตน เพื่อให้คนได้รับการพัฒนาตนเองในขั้นต้นก่อนแล้วจึงพัฒนาสังคมต่อไป คงไม่มีใครปฏิเสธความสำคัญของการศึกษาดังกล่าวมานี้ เมื่อพิจารณาย้อนไปในอดีต ความสำคัญของการศึกษายิ่งปรากฏให้เห็นเด่นชัด กล่าวได้ว่าเป็นค่านิยมของคนในสังคมไทยที่ต้องการให้ลูกหลานได้มีโอกาสดูแลเรียน เพื่อจะได้มีโอกาสดำรงหน้าในสังคม นั่นคือ ได้รับความรู้ได้ มีสมิตตำแหน่ง ซึ่งต้องผ่านการศึกษาดูแลเรียนในขั้นต้นไปก่อน จึงจะมีโอกาสดังกล่าวนี้อย่างแน่นอนไทยที่ว่า สิบคำพ่อคำไม่เท่าพระยาเลี้ยง หรือได้เป็นเจ้าของคนนายคน เป็นต้น

-----
* อาจารย์ ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือช่วงของรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325-2394) นั้น กล่าวได้ว่า การศึกษาของไทยยังเป็นแบบโบราณ ไม่มีแบบแผนที่ชัดเจน ไม่มีหลักสูตร ไม่มีครู ไม่มีโรงเรียนโดยตรง เหมือนอย่างในสมัยต่อมา หากแต่ว่าการศึกษานั้นก็ปรากฏอยู่แล้วในสังคมโดยผ่านและคู่ขนานไปกับสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ เพราะปรากฏหลักฐานจากวรรณคดีร่วมสมัยที่แต่งขึ้นและปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมในช่วงเวลาดังกล่าวหลายเล่ม ส่งผลสะท้อนให้เห็นคุณประโยชน์และค่านิยมของคนในสังคมเกี่ยวกับเรื่องการศึกษาในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี ซึ่งวรรณคดีในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้เองที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อันสำคัญยิ่งในการศึกษาภาพลักษณ์ของสังคมในช่วงนั้นได้โดยตรง เพราะหลักฐานจากแหล่งอื่นยังมีน้อยมาก

วรรณคดีเป็นภาพสะท้อนของสังคมที่ผู้แต่งหรือผู้เขียนต้องการสื่อสารให้กับผู้อ่านได้ทราบถึงความคิด ความเชื่อ ความเป็นมาและความเป็นไป รวมทั้งความเคลื่อนไหวของคนในสังคมนั้นผ่านออกมาทางตัวอักษรโดยเฉพาะวรรณคดีร่วมสมัยจะเป็นเสมือนกระจกส่องภาพของสังคมนั้นออกมาด้วยกระบวนการทางศิลปะการเขียน ดังนั้นวรรณคดีจึงเป็นการบันทึกเรื่องราวของสังคมและวิถีชีวิตของคนในสังคมได้อย่างชัดเจน เพราะเป็นหลักฐานที่มีลายลักษณ์อักษรปรากฏอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงรัชกาลที่ 2 แห่งต้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้ (พ.ศ. 2352-2367) เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าเป็นสมัยที่วรรณคดีไทยรุ่งเรืองเฟื่องฟูมากโปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตหลายสำนักมาชำระตกแต่งและปรับปรุงวรรณคดีของไทยหลายเรื่องเป็นที่รู้จักอย่างแพร่พรั่งจนกล่าวขานกันว่าเป็น "ยุคทองแห่งวรรณคดี" เนื่องจากพระองค์ทรงโปรดการประพันธ์และทรงสนับสนุนกวี ด้วยเหตุนี้ในรัชสมัยของพระองค์จึงมีวรรณคดีและกวีที่มีชื่อเสียงเกิดขึ้นมากมาย งานของกวีคือวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ จึงปรากฏเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์แห่งยุคนั้นสืบมา กวีจึงเป็นเสมือนผู้บันทึกและถ่ายทอดเหตุการณ์ต่าง ๆ ผ่านทางวรรณคดีมาสู่คนรุ่นหลังให้ศึกษาภาพของสังคมได้เป็นอย่างดี

สภาพการศึกษาของสังคมไทยยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น

เมื่อรัชกาลที่ 1 ทรงขึ้นครองราชย์เป็นปฐมบรมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และทรงย้ายราชธานีจากฝั่งธนบุรีมาตั้งที่พระนครคือกรุงเทพฯ ในขณะนั้นปี พ.ศ.2325 แล้วนั้น ทรงโปรดเกล้าให้มีการทะนุบำรุงพระศาสนา มีการชำระและสังคายนาพระไตรปิฎก จารึกเรื่องราวหลักธรรมลงบนใบลาน มีการรวบรวมตำรา ชำระสะสางและค้นคว้าสิ่งซึ่งสูญหายไปในคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ.2310 และเมื่อครั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ก็มีพันธะทางศึกสงครามอยู่มาก ยังไม่ได้ฟื้นฟูบูรณะการศึกษาให้เป็นที่ยอมรับ ดั่งนั้นพอบ้านเมืองสงบและสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์แล้วผู้คนที่มาตั้งหลักแหล่งในกรุงเทพฯ ก็เป็นผู้คนที่อพยพมาหรือมีบรรพบุรุษอยู่เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จึงประสงค์ที่จะให้กรุงเทพฯ ขณะนั้นมีความรุ่งเรืองเหมือนกรุงศรีอยุธยาเมื่อครั้งก่อน กล่าวกันว่า การศึกษาของสังคมไทยในช่วงนี้ยังคงเป็นไปในลักษณะเดียวกับกรุงศรีอยุธยา คือวัดเป็นศูนย์กลางในการให้ความรู้แก่ราษฎร ผู้ให้ความรู้ก็คือพระสงฆ์ เด็กผู้ชายจึงมีโอกาสดูเรียนวิชาหนังสือ ซึ่งพ่อแม่จะนำไปฝากกับพระที่วัด กลายเป็นเด็กวัดและเป็นลูกศิษย์ของพระไปพร้อมกัน ส่วนเด็กผู้หญิง มีโอกาสดูเรียนวิชาหนังสือน้อยกว่าเด็กผู้ชาย อาศัยเรียนจากพ่อแม่ ผู้ปกครองหรือญาติพี่น้องภายในบ้านและฝึกหัดเรียนรู้งานของครอบครัวจากสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น ดังตัวอย่างจากเสภาขุนช้างขุนแผน ตอนที่นางทองประศรีพาหลายแก้วมาฝากเป็นศิษย์เจ้าอาวาสวัดสัมมาใหญ่ ความว่า¹

<u>"ท่านเจ้าชาฉันพาลูกมาบวช</u>	<u>ช่วยเสกสวดสอนให้เป็นแก่นสาร</u>
<u>ด้วยขุนไกรบิดามาถึงกาล</u>	<u>จะได้อธิษฐานให้ส่วนบุญ</u>
<u>อีกทั้งวิชาการอ่านเขียน</u>	<u>เจ้าจะได้รู้เรียนเสียแต่รุ่น</u>
<u>ฝ่ายท่านอาจารย์สมภารบุญ</u>	<u>ทอดอาใหญ่ครุ่นแล้วว่ามา</u>
<u>อนิจจาขุนไกรบรรลัแล้ว</u>	<u>อ้ายลูกชายหลายแก้ว เหมือนหนักหนา</u>
<u>รูปอาลัยให้คิดถึงบิดา</u>	<u>จะเลี้ยงลูกให้สีกาอย่าระคาบ"</u>

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, (กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ, 2513), หน้า 47

กล่าวโดยสรุปได้ว่าบ้านและวัด ยังคงเป็นสถาบันหลักสำหรับการศึกษากับเยาวชนอยู่โดยตรงนั่นเอง

ในสมัยรัชกาลที่ 2 นั้น ราชสำนักกลายเป็นสถานการศึกษาและวิชาการชั้นสูงในสังคมไทย ทรงโปรดให้สร้างโรงเรียนขึ้น เพื่อเป็นสถานที่ให้การศึกษาด้วย ดังหลักฐานที่ว่า²

"โรงเรียนนี้ได้ทรงสร้างขึ้นไว้ให้มีเจ้าพนักงานจัดอาหารและสำหรับควหาวนเลี้ยงพระสงฆ์สามเณรและข้าราชการ ที่มานอนประจำในพระบรมมหาราชวัง กับทั้งปรีชาราชทรัพย์แจกคนชรา พิกัด มีพระธรรมเทศนาและสอนหนังสือวิชาต่าง ๆ ด้วย"

เนื่องจากพระองค์ทรงสนพระทัยในด้านการประพันธ์มาก จนถึงกับมีภาษิตของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาบวรเรศวรียาลงกรณ์ว่า "ในรัชกาลที่ 2 ใครแต่งบทกลอนดีก็เป็นคนโปรด" ในราชสำนักจึงเป็นที่ชุมนุมของบรรดานักปราชญ์ ราชบัณฑิตในสาขาต่าง ๆ เป็นผู้ที่ถ่ายทอดความรู้เหล่านี้ให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์และลูกหลานข้าราชการ ทรงโปรดเกล้าให้สุนทรภู่ กวีเอกในขณะนั้นเป็นผู้ถวายพระอักษรแด่เจ้าฟ้าอาภรณ์พระราชธิดา ดังนั้นกวีจึงมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดศิลปวิทยาการด้วยอีกบุคคลหนึ่ง นอกเหนือไปจากพระสงฆ์

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ก็ทรงโปรดเกล้าให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรมในพระบรมมหาราชวัง ทรงรับอุปถัมภ์พ่อแม่ ญาติพี่น้องของพระสงฆ์ที่สอบได้เป็นเปรียญและราชาคณะ ทรงโปรดให้บัญญัติสังฆธรรมนูญและจารึกวิชาการแขนงต่างๆ ไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ มีหลายสาขาเช่น วิชาหนังสือประกอบด้วย คาบระพันธ์ รคลง ฉันท กาพย์ กลอน สุภาษิต และคติธรรมต่าง ๆ วิชาแพทย์ประกอบด้วย ตำรายาไทยโบราณ สมุนไพรแก้โรคต่าง ๆ ตำราหมอนวด จับเส้นเลือดเส้นประสาทต่าง ๆ รวมทั้งวิชาช่าง ประกอบด้วย

-----
² พระยาอนุমানราชชน, ประเพณีเก่าของไทย, (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2500), หน้า 147

³ หลวงกวีจรยาโรจน์, ประวัติการศึกษา, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2494), หน้า 7

วิธีการปั้น แกะสลัก หล่อ เขียนภาพ ปิตทองลงรักและเจียรนัยเครื่องประดับ⁴ ด้วยเหตุนี้วัดพระเชตุพนฯ หรือวัดพระศรีจึงเปรียบเสมือนเป็นมหาวิทยาลัยเปิด แห่งแรกของไทยที่เปิดโอกาสให้ผู้สนใจได้มาศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง นับว่าเป็นการริเริ่มที่มีคุณค่าทางการศึกษาอย่างยิ่ง เพราะเป็นเสมือน "ตลาดวิชา" และอุทิศให้เป็นวิทยาทานแก่วัดเพื่อประโยชน์แก่สาธารณชนสืบมา

ด้านตำราและวิชาที่เรียนในยุคนั้น มีตำราเกิดขึ้นใหม่หลายเล่ม วิชาหนังสือที่ได้ศึกษาเล่าเรียนกันมี 5 เล่ม คือ ประถม ก กา ประถมมาลา สุบินทกุมาร ประถมจินตตามณีเล่มหนึ่ง ประถมจินตตามณีเล่มสอง และหนังสืออ่านประกอบอื่น ๆ เช่น เสือโรค จันทรศรพ อนุรุทธ สมุทรโฆษ เพชรมงกุฎ สังข์ทอง กากี พระยาจันทน์ สวัสดิรักษา และยังมีการเรียนวิชาอื่น ๆ ได้แก่ วิชาดาราศาสตร์ (ตำราดารามอดู) วิชาแพทยศาสตร์ (ตำราหมอยา) วิชาคณิตศาสตร์ (ตำราเลขจ้อย) วิชาช่างทอง (ตำราตีทอง) วิชาเสมียน (ตำราอ่านเขียนบัตรท้องคลังและกฎหมายกับบัญชีสามวันคร่ำ)⁵ นับว่ามีวิชาเรียนกว้างขวางมากขึ้นและแตกออกไปหลายแขนง

แม้ว่าการศึกษานในสังคมไทยยุคนั้น ยังคงมีลักษณะโบราณคือเหมือนกับเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาก็ตาม แต่ก็ได้มีการปรับปรุงและเพิ่มเติมสรรพวิชาใหม่ ๆ อีกมากมาย อีกทั้งค่านิยมของคนในสังคม ก็ยังมองเห็นคุณค่าและตระหนักถึงความสำคัญของวิชาหนังสือเป็นอันมาก ดังมีธรรมเนียมตั้งแต่แรกเกิดว่า "ถ้าเป็นเด็กชายก็ให้หาหนังสือสมุดดินสอไปวางไว้ข้าง ๆ ถ้าเป็นหญิงก็ให้หาเครื่องเย็บปักถักร้อยไปวาง"⁶ ค่านิยมนี้แสดงให้เห็นความสำคัญของการศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้ลูกชายเติบโตเป็นผู้เป็นเจ้าคนนายคน มีโอกาสก้าวหน้าในชีวิต ส่วนลูกสาวก็นิยมให้เป็นกุลสตรี มีความรู้ในงานบ้านการเรือน อันเป็นแบบอย่างของสตรีในยุคนั้น

⁴ พระยาปริยัติธรรมธาดา, โบราณศึกษาและวิธีสอนหนังสือไทย, (พระนคร : โรงพิมพ์การช่างวุฒศึกษา, 2502), หน้า 31

⁵ ดวงเดือน พิศาลบุตร, ประวัติการศึกษาไทย, (กรุงเทพฯ : แผนกวิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2512), หน้า 10

⁶ หลวงกวีจรรยาโรจน์, ประวัติการศึกษา, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2494), หน้า 225

พิจารณาต่อไปว่า สังคมไทยมองเห็นความสำคัญของการศึกษานี้เอง จึงให้ความสำคัญกับครูบาอาจารย์และหนังสือตำราเรียนด้วย ดังนั้นก่อนที่พ่อแม่จะนำเด็กไปฝากกับพระอาจารย์เพื่อศึกษาเล่าเรียนจึงต้องมีการไหว้ครูเสียก่อน เป็นการแสดงความคารวะและยินดียกย่องให้เป็นศิษย์อันความดูแล ดังความว่า⁷

"เมื่อพ่อแม่นำลูกของตนไปฝากพระ ก็จะต้องจัดหาดอกไม้ธูปเทียน เป็นเครื่องสักการะ จึงนำสพานหรือภาชนะที่สมควรกัน รวมทั้งพานหมากพานพลูเป็นเครื่องเคารพด้วย นำไปถวายพระซึ่งเป็นอาจารย์ของเด็กเป็นการบูชาครู"

นอกจากนี้ยังมีธรรมเนียมของการปฏิบัติในการนำลูกไปฝากเป็นศิษย์ด้วย ดังความว่า⁸

"ดอกไม้ที่นำไปบูชาครูมักใช้ดอกมะเขือและดอกเข็ม พร้อมทั้งมีธูปแพรวด้วยหยิบมือหนึ่ง เอาเคล็ดเพื่อแรงอธิษฐานว่า ขอให้ปัญญาแตกฉานเหมือนธูปแพรว ดอกมะเขือ เพราะของสองอย่างนี้เจริญงอกงามเร็ว และขอให้ปัญญาแหลมคมเหมือนดอกเข็ม เมื่อพระผู้เป็นอาจารย์รับธูปเทียนและดอกไม้แล้ว เด็กก็จะกราบลงเพื่อขอฝากตัวเป็นลูกศิษย์ แล้วพระนำดอกไม้ธูปเทียนนั้นไปปักหรือตั้ง และจุดบูชาพระพุทธรูป กล่าวคำขออำนาจพระพุทธรูป ภาวนาให้คุ้มครองเด็กและประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้ต่อไปโดยลำดับ" คำนิยามดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าสังคมให้ความสำคัญกับครูอาจารย์ (ซึ่งเป็นพระในขณะนั้น) เพราะต้องการให้บุตรหลานได้เป็นศิษย์ ซึ่งเป็นคำนิยามที่ต้องการให้บุตรหลานได้เล่าเรียนนั่นเอง

ดังนั้นกล่าวได้ว่า เด็กผู้ชายจึงมีโอกาสดูเรียนวิชาหนังสือ เพราะเรียนกับพระที่วัด ซึ่งมีทั้งไปเรียนแบบเช้าไปเย็นกลับและถวายตัวเป็นศิษย์วัดอยู่กับพระที่วัดตั้งแต่อายุราว 7-10 ปี พ่อแม่จะพาไปฝากตัวกับพระที่ตนนับถือเคารพอยู่เพื่อให้ได้เรียนหนังสือจากพระ หัดอ่าน เขียน คิดเลข สวดมนต์

⁷ พระยาอนุมานราชธน, วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2516), หน้า 148

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 149

เรียนตํานาน ชาตคตต่าง ๆ พออายุได้ 11-12 ปี ก็ทำพิธีรณจุกและบวชเป็นสามเณร ศึกษาและปฏิบัติธรรมในระดับสูงขึ้น หากพระภิกษุที่เป็นองค์อุปฐากรูปใดมีความรู้อื่น นอกเหนือจากหลักธรรม ก็จะถ่ายทอดความรู้ที่นั้นให้แก่ศิษย์ของท่าน พออายุครบ 20 ปี ก็อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ได้ศึกษาหลักธรรมและวิชาการอ่าน เขียน รวมทั้งวิชาชีบบางอย่างจากพระสงฆ์และวัดที่จำพรรษาอยู่ ซึ่งแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันไปเฉพาะด้าน เมื่อลาสิกขาบทมาแล้วก็ได้รับความรู้เหล่านั้นติดตัวมาถ่ายทอดต่อไป ครั้นไปเกณฑ์ทหารก็ได้รับความรู้ทางด้านยุทธศาสตร์ การใช้อาวุธ การทำอาวุธ การวางกลยุทธ์ทำศึกสงครามอีกแขนงหนึ่งด้วย และเมื่อปลดประจำการก็มีความรู้เหล่านั้นมาถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง⁹

สำหรับเด็กผู้หญิง แม้มิได้เรียนวิชาหนังสือจากวัดเหมือนเด็กผู้ชายก็ได้เรียนรู้จากครอบครัว เช่น งานบ้าน งานครัว งานฝีมือต่าง ๆ ตามแต่ครอบครัวจะมีความถนัดสั่งสอนด้านใด ก็ถ่ายทอดกันเองในครอบครัวอาจได้เรียนวิชาหนังสือบ้างจากญาติพี่น้องผู้ชาย แต่ไม่เป็นแบบแผนนัก เนื่องจากมีค่านิยมสำหรับผู้หญิงว่า หากรู้หนังสือแล้วจะแต่งเพลงยาว แต่งกลอนโต้ตอบกับผู้ชาย ซึ่งเป็นความประพฤติที่ไม่เหมาะสม แต่ถ้าหากว่าพ่อแม่หรือผู้ปกครองคนใดรู้จักกับขุนใหญ่หรือเจ้านาย ข้าราชการบริวารชั้นสูงในราชสำนัก ก็อาจนำบุตรสาวมาถวายตัวเป็นข้าหลวงของเจ้านายฝ่ายหญิงในวังเพื่อได้เรียนรู้การครัว การฝีมือจากตำรับชาววัง ซึ่งขณะนั้นถือว่าเป็นวิชาชีพชั้นสูง รวมทั้งเจ้านายในวังก็ช่วยสอนเรื่องกิริยามารยาท การวางตัว การประพฤติปฏิบัติตัวตามแบบอย่างชาววังและอาจสอนวิชาหนังสือ เช่น ตํานาน ชาตคตวรรณคดีให้ด้วย บางคนอาจส่งมาอยู่ณวังเลยและมีโอกาสรับราชการมีตำแหน่งสูง ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ต่าง ๆ ก็มี บางคนอาจกลับภูมิลำเนาเมื่อเรียนวิชาจากวังครบตามกำหนดแล้ว ก็ได้นำความรู้จากในวังมาถ่ายทอดสู่บุตรหลานเป็นลำดับมา¹⁰

⁹ หลวงกวีจริยารักษ์, ประวัติการศึกษา, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2494), หน้า 226

¹⁰ พระยาอนุนามราชชน, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2510), หน้า 147

จากลักษณะดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าผู้คนในสังคมไทยนั้นมีความนิยมในการให้บุตรหลานได้เล่าเรียนเหมือนกัน อาจแตกต่างกันตามสถานภาพของบุคคลและสถานภาพของครอบครัวแต่ละคน ซึ่งสถาบันที่ให้การศึกษา คือ บ้าน วัดและวัง หรือราชสำนัก แม้เด็กผู้หญิงจะมีโอกาสน้อยกว่าเด็กผู้ชาย แต่ก็ยังมีโอกาสบ้างตามสมควรแก่ฐานะ ดังจะเห็นได้แม้ในปัจจุบันว่าข้าราชการชายระดับสูงหลายคนเคยผ่านการบวชเป็นพระสงฆ์มาแล้ว บางคนบวชหลายพรรษา บางคนขณะเรียนหนังสือก็พักอยู่วัด ส่วนผู้หญิงก็ยังนิยมการฝีมือ เช่น เย็บปักถักร้อย หรือการทำอาหาร ที่เรียกว่า "ตารับชาววัง" ซึ่งค่านิยมนี้ยังคงเผยแพร่มาอยู่จนถึงขณะนี้

ค่านิยมทางการศึกษาที่ปรากฏในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ในแผ่นดินรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น โดยเฉพาะในรัชกาลที่ 2 เรียกว่าเป็นยุคทองแห่งวรรณคดี เพราะมีการฟื้นฟูศิลปวิทยาการด้านนี้ขึ้นมาอย่างมาก เนื่องจากบ้านเมืองอยู่ในสภาวะปราศจากศึกสงคราม ประกอบกับความสนพระทัยด้านการกวีขององค์รัชกาลที่ 2 ด้วย ดังนั้น ในช่วงนี้จึงมีการรวบรวม ปรับปรุง แก้ไขวรรณคดีหลายเรื่อง รวมทั้งแต่งใหม่เพิ่มเติมด้วย อีกทั้งมีกวีคนสำคัญที่สร้างผลงานและมีชื่อเสียงปรากฏอยู่หลายท่าน อาทิ สุนทรภู่ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เจ้าพระยาคลัง (หน) และแม้แต่องค์สิ้นเกล้ารัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 ทุกพระองค์ก็ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีไว้มากมายเรื่อง เช่นกัน วรรณคดีทุกเรื่องและกวีทุกท่าน จึงสะท้อนภาพของระดับความเจริญทางด้านศิลปะการประพันธ์การใช้ภาษา และการบันทึกเรื่องราวของยุคสมัยได้เป็นอย่างดีและมีคุณค่าแก่การนำไปใช้เป็นหลักฐานอ้างอิง เรื่องราวที่เกิดขึ้นในสังคมไทยขณะนั้นได้โดยตรง เรื่องค่านิยมทางการศึกษาก็เช่นกัน แม้จากการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายเล่มบันทึกว่า การศึกษาไทยในช่วงนั้นยังคงเป็นแบบดั้งเดิม เหมือนเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรีเป็นราชธานี การเรียนการสอนยังไม่เป็นระบบระเบียบแบบแผนและยังไม่มีการบังคับเข้าเรียนเหมือนอย่างปัจจุบันนี้ก็ตาม แต่ภาพลักษณ์ที่สะท้อนถึงค่านิยมทางการศึกษาของพ่อแม่ผู้ปกครองที่ต้องการให้บุตรหลานได้เล่าเรียนนั้น กล่าวได้ว่าเป็นค่านิยมที่สำคัญของคนไทยประการหนึ่ง รวมทั้งความสำคัญของการศึกษาเพื่อนำตนเองให้มี

ความเจริญก้าวหน้าหน้าที่การงานต่อไปด้วย สิ่งเหล่านี้ปรากฏอยู่ในวรรณคดีหลายเรื่อง ซึ่งจะขอยกตัวอย่างมาประกอบการพิจารณาดังประเด็นต่อไปนี้

1. การศึกษาเกี่ยวกับค่านิยมผู้นำที่มีความรู้ ผู้นำหรือผู้ปกครองประเทศเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการปกครองบริหารบ้านเมือง และป้องกันขอบเขตอาณาเขตของประเทศชาติ ดังนั้นผู้ปกครองประเทศจึงต้องเป็นผู้มีความรู้ในสรรพวิทยาการหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นวิชาหนังสือ ศิลปะการป้องกันตัว ยุทธวิธีการศึกสงคราม และศิลปะการครองใจคน อันเป็นคุณสมบัติของคนที่จะเป็นผู้นำได้มีมาแต่เพียงสืบเชื้อสายจากผู้ปกครองคนก่อนๆ อย่างเดียวเท่านั้นดังปรากฏอยู่ในรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ของสันเกล้ารัชกาลที่ 1 ตอนที่ท้าวทศรถ ได้ส่งรอรสทั้ง 4 คือ พระราม พระลักษมณ์ พระพรต และพระสัตรุต ไปศึกษาเล่าเรียนกับพระอาจารย์ ความเป็น

"เจ้าจะสืบสุริยวงศ์พงศ์พันธุ์
จงไปอยู่ด้วยพระอาจารย์
ทั้งไตรเทพไสยเวทฤทธิ

เป็นจรรโลงโลกชาติ
เรียนวิชาการศรัศรี
ตามประเพณีนอกยัตรา"

และอีกตอนหนึ่งจากเรื่องพระอภัยมณี ของสุนทรภู่ ซึ่งท้าวสุทัศน์ ได้ส่งพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ ไปศึกษาเล่าเรียน ความเป็น

"พ่อจะแจ้งเจ้าจงจำคำโบราณ
ย่อมพากเพียรเรียนไสยศาสตร์เวท
ได้ป้องกันอันตรายนครา
พระลูกรักจักสืบวงศ์เกียรติยศ
หาทิศาปารมภ์ชานาญชาญ

อันชาญชาญเชือกยุทธ์ยัตติยา
สิ่งวิเศษสืบเสาะแสวงหา
ตามกษัตริย์ยัตติยาอย่างโบราณ
จงรับรัตเสาะแสวงแห่งสถาน
เป็นอาจารย์พากเพียรเรียนวิชา"

11 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์, เล่ม 1, (กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ, 2512), หน้า 336

12 พระสุนทรโวหาร (ภู่), พระอภัยมณี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, (กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ, 2515), หน้า 1

สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า การศึกษาเป็นค่านิยมที่อยู่บนความคิดของคนยุคนั้น แล้วเพราะเมื่อก่อสร้างตัวละครและผูกเรื่องราวขึ้นมานั้น ได้กำหนดตัวละครที่มีบทบาทจะเป็นกษัตริย์ปกครองแผ่นดิน จะต้องได้รับการศึกษาเล่าเรียนมาอย่างมากมายให้เหมาะสมกับภาระหน้าที่ในการเป็นผู้ปกครองในอนาคต ค่านิยมอันเป็นประเพณีที่เหมาะสมแก่คนเป็นผู้นำก็คือ คนมีความรู้ นั่นเอง แม้ว่าจะมีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ปรากฏอยู่ แต่หากจะตีความว่าเป็นศาสตร์ชั้นสูงที่ใช้เพื่อบกครองคนดังบุตรในน้ำาวจิตวาทของคณาหิมนิยมชมชอบและเชื่อถือจนรวมทั้งยอมรับนับถือในฐานะผู้ปกครองด้วย แล้วอาจต้องอาศัยการฝึกฝน ฝึกหัดเพื่อเรียนสิ่งเหล่านี้เสมือนเป็นสิ่งที่เหนือตนเองและเหนือธรรมชาติ เพื่อนำมาใช้เป็นศิลปะการครองใจคนให้ยอมอยู่ภายใต้การปกครองของตนนั้น ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเรียนปรัชญา จิตวิทยา หรือการฝึกสมาธิอย่างใด ปัจจุบันก็เป็นได้ จึงต้องไปเรียนกับอาจารย์ที่มีชื่อเสียงมีคนยอมรับนับถือมาก่อน จะได้ความรู้ประเภทนั้นมาใช้เพื่อขึ้นสู่ตำแหน่งผู้นำในโอกาสต่อไป และประสบความสำเร็จเหมือนพระอาจารย์ที่ตนได้ไปศึกษามานั้นเอง

ยังมีปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน พระราชนิพนธ์ของล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 2 ตอนที่ขุนแผนถูกเรียกตัวไปฝึกราชการ อันเป็นการฝึกฝนเพื่อให้ตนมีความรู้ความสามารถจะได้มีโอกาสดำรงหน้าเป็นผู้นำต่อไปนั้น นางทองประศรีมารดาได้อบรมสั่งสอนขุนแผนไว้ก่อนเดินทาง ดังนี้¹³

“แต่ว่าราชการงานเมือง	จะสามารถปราบเปรื่องยากหนักหนา
รวบรวมท่านจึงตั้งคตมา	ว่าวุฒิมีสี่ประการ
หนึ่งเป็นผู้ดีมีเชื้อชาติ	กริยามารยาทส่งสัญญาณ
หนึ่งได้ศึกษาวิชาชาญ	เป็นแก่นสารคือคุณอุทหนนตัว
หนึ่งว่าอายุเจริญวัย	เข้าใจผิดชอบประกอบทั่ว
หนึ่งปัญญาอ่อนไวไม่มีนัว	จึงจะรู้ดีชั่วในทางงาน
ท่านว่าผู้เป็นข้าฝ่าธุลี	วุฒิต้องมีทั้งสี่สถาน
เจ้านี้ดูก็มีทุกประการ	จะสุ่พรหมสมภารก็ควรแล้ว”

13 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, หน้า 60

ค่านิยมทางการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าแม้เป็นสามัญชนโดยกำเนิดก็ตาม หากแต่ได้ศึกษาเล่าเรียนจนมีความรู้แตกฉานแล้ว ก็มีโอกาสรับราชการสนองพระยุคลบาทและมีโอกาสก้าวหน้า คือเป็นผู้นำด้านอนาคต ซึ่งก็จะเห็นได้ว่าขุนแผนก็รับราชการจนก้าวหน้าได้รับพระราชทานยศเป็นเจ้าเมืองกาญจนบุรีในตอนหลัง

2. การศึกษากับค่านิยมอาชีพรับราชการ อาชีพรับราชการเป็นอาชีพที่ได้รับการยกย่องและยอมรับในสังคมไทยมาตั้งแต่บรรพกาลว่าเป็นอาชีพชั้นสูง มีเกียรติ มีหน้ามีตา มีโอกาสก้าวหน้าเป็นเจ้าคนนายคน และเป็นเกียรติประวัติแด่วงศ์ตระกูลสืบไป นอกจากนี้ก่อนที่จะเข้ารับราชการได้นั้น จะต้องเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาพอสมควร ค่านิยมเรื่องการรับราชการจึงส่งผลสะท้อนมายังความนิยมเรื่องการศึกษาเล่าเรียนด้วย เพราะเป็นของคู่กันหากไม่รู้วิชาหนังสือ โอกาสที่จะรับราชการแล้วก้าวหน้าเป็นใหญ่เป็นรตนั่นคงจะยาก ดังนั้น ค่านิยมของการศึกษาจึงเป็นไปเพื่อหวังให้บุตรหลานได้รับราชการนั่นเอง ดังปรากฏในพระอภัยมณี ของสุนทรภู่ ตอนที่พระอภัยมณีจัดระบบการปกครองเมืองพลี ก็ได้ประกาศหาผู้มีวิชาความรู้มาสมัครเป็นข้าราชการในพระองค์ ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวความว่า¹⁴

"ข้าพเจ้าลักษณะแต่งท่าคารับสั่ง	ใบปิดทั้งประตูปริศ
แล้วบอกไปให้เมืองเอกราชตรี	ว่าใครมีวิทยาวิชาการ
ทั้งล่องหนทนคงเข้ายังยุทธ	เพลงอาวุธเข้มแข็งกาแหงหาญ
รู้ตำราฟ้าดินแสนชำนาญ	ประกอบการกลศึกที่ลึกลับ
ข้าพเจ้าเป็นข้าเฝ้าเราจะเลี้ยง	ให้ชื่อเสียงรุ่งเรืองเครื่องประดับ"

หากจะเปรียบเทียบแล้วก็เหมือนการประกาศรับสมัครเข้าทำงานในสังคมปัจจุบัน ที่ต้องมีการกำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครว่าจะต้องมีความรู้ในสาขาใดจึงเหมาะสมกับตำแหน่งงาน ดังนั้นการที่จะเข้ารับราชการในตำแหน่งนั้นได้ ก็ต้องผ่านการเรียนการฝึกฝนในด้านนั้นมาเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้เอง ค่านิยมดัง

¹⁴ พระสุนทรโวหาร (ภู่), พระอภัยมณี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 480

กล่าวจึงมีขึ้นความคิดของคนในสังคมไทย ทั้งเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้ผู้คนตื่นตัว และสนใจศึกษาเล่าเรียน เพื่อมารับราชการกัน ดังความว่า¹⁵

"ฝ่ายผู้คนชนบททุกบ้านช่อง

ทั้งชอบขัดขันตบระเทศทุกเขตแคว้น

รู้รับสั่งหนังสือที่ลือเล่า

ต่างเหิมฮึกศึกษาวิชาการ

ย่อมเฝ้าองนงนักรอคเป็นรอกันแสน

เอนกแน่นาต์เหนือเหลือประมาณ

ว่าผ่านเกล้าเกลี้ยกล่อมซ่อมทหาร

จะคิดอ่านเอาเจียดเกียรติยศ"

จากเรื่องเดียวกัน ตอนที่มังกลา ครองกรุงลังกา ก็ได้วางระบบการบริหาร บ้านเมือง และประกาศรับผู้มีวิชาความรู้มาเป็นข้าราชการในพระองค์ เช่นเดียวกับพระอภัยมณี ดังความว่า¹⁶

"อันตัวเรา เจ้าลงกาอาณาจักร

จะเลี้ยตุผู้รู้วิชาสารพัน

อันวิชาห้าสิบประการนี้

แต่อย่างเดียวเจียวถ้าไม่รู้แม่นยา

จะรางวัลนั้นให้ควรแก่ความชอบ

จะให้เจียดเกียรติยศปรากฏ

บำรุงรักษันคเรศขอบเขตขันฑ์

ให้ควรกันกับความชอบประกอบการ

ผู้ใดมีเราจะชูปดัมภ์

ตั้งคัตตาเขียนหมึกจารึกไว้

แม้รู้รอบหลายประการชำนาญโฉน

แล้วให้เขียนลงที่แผ่นศิลา"

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าการรับราชการนั้นมีเกียรติ มีรางวัลความดีความชอบ ได้รับการอุปถัมภ์ค้ำจุนจากผู้ปกครองแผ่นดินแล้วก็ยังได้รับการประกาศเกียรติคุณนั้นสืบไปอีกด้วย จึงเป็นคำนิยามให้คนสนใจกันมาก ดังความว่า¹⁷

"ฝ่ายฝรั่งลังกาพระราชาราชณูร์

ที่มีผู้รู้วิชาบรรดาชาย

ต่างรู้ความตามประกาศเหมือนมอดหมาย

มาถวายตัวกับพระมังกลา"

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 481

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1010

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1011

และอีกตอนหนึ่งว่า¹⁸

"อนึ่งเล่าเราจะทำหนังสือ
เกลี้ยกล่อมผู้รู้ตำราวิชาการ
ผู้ใดมาสามัคคีก็จักเลี้ยง

ให้คนถือไปทุกเขตประเทศสถาน
ที่เชี่ยวชาญช่วยบำรุงกรุงลงกา
ไว้ชื่อเสียงสมขนาคาวาสนา"

แสดงให้เห็นว่าการรับราชการ ได้ใกล้ชิดผู้ปกครองประเทศแล้วยังได้รับการสนับสนุน อุปถัมภ์เลี้ยงดูอย่างดีอีกด้วย อาชีพนี้จึงเป็นที่นิยมของคนในสังคมมาก ลักษณะนี้ปรากฏในเรื่องขุนช้างขุนแผน พระราชนิพนธ์ของล้นเกล้ารัชกาลที่ 2 ด้วย ตอนที่ขุนแผนเมื่อย่างเข้าสู่วัยผู้ใหญ่บรรณานามที่จะศึกษาหาวิชาความรู้เพื่อจะได้รับการเหมือนขุนไกรผู้เป็นบิดา จึงอ่อนน้อมให้นางทองประศรีผู้เป็นมารดา นำไปฝากตัวกับพระอาจารย์ เพื่อจะได้ศึกษาเล่าเรียน ดังความว่า¹⁹

"อยากจะ เป็นทหารชาญชัย
จึงอ่อนน้อมมารดาได้ปราณี
พระสงฆ์องค์เจ้าวิชาดี

ให้เหมือนพ่อขุนไกรที่เป็นพี่
ลูกนี้จะใคร่รู้วิชาการ
แม้จงพาลูกนี้ไปฝากท่าน
ได้เล่าเรียนเขียนอ่านสือไป"

ดังนั้น ค่านิยมในการรับราชการจึงเกี่ยวข้องกับการเป็นผู้มีการศึกษาของคนในสังคมขณะนั้นด้วย เพราะมีโอกาสดำรงตำแหน่งชีวิตมากกว่าอาชีพอื่น ซึ่งค่านิยมนี้ ยังปรากฏอยู่ในความคิดของคนไทยสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันแม้เวลาจะผ่านมานานแล้วก็ตาม

3. การศึกษากับค่านิยมในคุณประโยชน์ของวิชาความรู้ การศึกษานั้นเป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นทรัพยากรอันมีค่าและมีประโยชน์ของสังคม เมื่อคนในสังคมได้รับการศึกษาย่อมมีการพัฒนาสติปัญญาของตนเองและสามารถพัฒนาตนเองไปสู่สถานภาพที่ดีกว่าเดิมได้ รวมทั้งคุณประโยชน์ของการศึกษานั้นก็มีคุณค่าอยู่ในตัวเองที่ผู้เรียนย่อมได้รับประโยชน์นั้นติดตัวไป แม้

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1012

¹⁹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, หน้า 50

ว่าการศึกษาในช่วงนี้ยังไม่เป็นระบบและแพร่หลายเหมือนปัจจุบัน แต่ค่านิยมของคนในสังคมที่เห็นว่าการศึกษานั้นมีคุณประโยชน์สำหรับผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนเปรียบเสมือนเป็นทรัพย์สมบัติติดตัวไปจนตายนั้น ได้ปรากฏหลักฐานอยู่ในวรรณคดีหลายเรื่อง อาทิ เรื่องขุนช้างขุนแผน พระราชนิพนธ์ของล้นเกล้ารัชกาลที่ 2 ตอนที่ขุนแผนนำพลายงามไปฝากไว้กับนางทองประศรี และได้สอนลูก เกี่ยวกับเรื่องนี้ ความว่า²⁰

"แล้วลูบหลังสั่งความพลายงามน้อย   เจ้าจงค่อยรำเรียนเขียนกา
รู้สิ่งไรก็ไม่สู้รู้วิชา   ไปเบื้องหน้าเติบโตจะให้คุณ"

ส่วนนางวันทองสอนพลายงามว่า²¹

"พ่อไปศิษย์สวัสดิ์กาจัดภัย   จงเติบโตอยู่ยงยศได้บวชเรียน
ลูกผู้ขายลายมือนั้นคือยศ   เจ้าจงอดส่ำห้ำส่ำสาสมิยอม"

ในเรื่องพระอภัยมณี ของสุนทรภู่ก็เช่นกัน ตอนที่พระอภัยมณีและศรีสุวรรณถูกเนรเทศออกจากเมือง เนื่องจากไปเรียนวิชาทางดนตรี ไม่ได้เรียนวิชาการปกครอง เพื่อจะได้เหมาะสมกับการปกครองบ้านเมืองนั้น ศรีสุวรรณได้กล่าวกับพระอภัยมณีเกี่ยวกับเรื่องนี้ ความว่า²²

"มีความรู้อยู่กับตัวกลัวอะไร   ชีวิตไม่ปลดปลงคงได้ดี"

และอีกตอนหนึ่งจากเรื่องเดียวกัน ตอนที่สุคริพถูกขีเปลือยปลักตกเหว พระยาศรีได้มาช่วยไว้และสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้ ความว่า²³

"แม้ใครรักรักมั่งชังชังตอบ   ให้รอบคอบคิดอ่านเป็นนะหลานหนา
รู้สิ่งใดไม่สู้รู้วิชา   รู้รักษาดำรงรอดเป็นยอดดี"

20 เรื่องเดียวกัน, หน้า 525

21 เรื่องเดียวกัน, หน้า 265

22 พระสุนทรโวหาร (ภู่), พระอภัยมณี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 8

23 เรื่องเดียวกัน, หน้า 364

หลักฐานที่ปรากฏเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เน้นให้เห็นถึงคุณค่าของการศึกษาเล่าเรียนและการมีวิชาความรู้ทั้งสิ้น แสดงให้เห็นได้เลยว่าในสังคมไทยให้ความสำคัญกับการศึกษาไว้มาก กวีจึงได้สะท้อนความคิดนี้ผ่านมายังตัวละครในบทประพันธ์เหล่านี้

นอกจากการมีความรู้เป็นคุณสมบัติระดับตนเองแล้ว การศึกษาหาความรู้บางอย่างอาจใช้คุณประโยชน์ของการศึกษาเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ตนได้กายหน้าอีกด้วย ดังนั้นการศึกษาเล่าเรียนวิชาใดก็ตามผู้เรียนจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้ประโยชน์ของการศึกษาต่างกันไป เช่นในรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ของล้นเกล้ารัชกาลที่ 1 ตอนที่ทศกัณฐ์และรณพัตร์ต้องการศึกษาวิชาการกับพระฤาษีโคบุตร ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของคนที่มาศึกษาเล่าเรียนนี้ว่าต้องการมีอำนาจสำหรับตน ดังความว่า²⁴

"เมื่อนั้น	ทศกัณฐ์กุมารยักษ์
ครั้นจาเรญยลิสปี	อสุริวิลจินดา
จะเฝ้าเรียนศิลปศาสตร์	ว่าเรื่องอำนาจแก้วกล้า"

และอีกตอนหนึ่งว่า

"เมื่อนั้น	ฝ่ายรณพัตร์ยักษ์
ครั้นชันษาได้สิบห้าปี	มีแต่หยาบช้าสามานย์
คิดจักเฝ้าเรียนสรรพศาสตร์	ว่ามียอำนาจกล้าหาญ"

บทประพันธ์นี้แสดงให้เห็นว่า การศึกษานั้นมีคุณประโยชน์มากคือทำให้คนเรียนมีวิชาความรู้ในศาสตร์นั้นย่อมเหนือกว่าผู้ที่ไม่ได้เรียนนั่นเอง แม้ประเด็นนี้อาจเป็นการนำความรู้มาใช้ในทางที่ผิดแต่ก็แสดงให้เห็นว่าการศึกษานั้นมีคุณประโยชน์อยู่ในตัวเองอย่างแน่นอน

นอกจากนี้คุณประโยชน์สำหรับการศึกษาของผู้ที่จะปกครองบ้านเมือง ก็คือได้มีวิชาความรู้ในสรรพวิทยาเพื่อใช้ปกครองบ้านเมืองและไพร่ฟ้าได้อย่างเป็นสุข ดังปรากฏใน รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 1 ตอนที่ท้าวทศรถมีพระประสงค์ให้พระราชโอรสทั้ง 4 พระองค์ไปศึกษาเล่าเรียน อัน

²⁴ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม 3, หน้า 338

เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ปกครองแผ่นดินที่มีต่อผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครอง ซึ่งเป็นความรับผิดชอบต่อสังคมประการหนึ่งนั้น ดังความว่า²⁵

"คิดจะให้พระโอรสราช

รู้ศิลปศาสตร์ศรี

จะได้ปราบพวกพาลไพร

ให้ธานีเป็นสุขถาวร"

การศึกษาหาความรู้นั้น แสดงให้เห็นว่ามีข้าเรียนไปอย่างเลื่อนลอยแต่มีจุดมุ่งหมาย ซึ่งอาจเป็นไปเพื่อส่วนตัว ส่วนรวมหรือโดยหน้าที่ก็ตาม แต่ผลของการศึกษานั้น ย่อมแสดงให้เห็นจุดมุ่งหมายของผู้เรียนว่าได้รับคุณประโยชน์ด้านใดด้านหนึ่งจากการศึกษาศาสตร์นั้นโดยตรง ดังปรากฏในเรื่องขุนช้างขุนแผน พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 2 ตอนที่นางทองประศรีพาพลาญงามไปเยี่ยมขุนแผน ซึ่งถูกจำขังอยู่คุก ขุนแผนได้สั่งสอนพลาญงามให้ขยันเล่าเรียนเพื่อจะได้รับราชการเหมือนตน ความว่า²⁶

"ถ้ามันเจ้าเล่าเรียนความรู้ได้

จะพาไปพึ่งพระจอมศรี

ถวายตัวพระองค์ทรงธานี

จะได้มีเกียรติยศปรากฏ"

และอีกตอนหนึ่งจากเรื่องเดียวกัน ตอนที่พระยาสุรขทัยพาพลาญชุมพลไปฝากตัวกับพระอาจารย์นั้น ก็เพราะต้องการให้พลาญชุมพลมีความรู้ จะได้รับราชการและมีโอกาสก้าวหน้าเหมือนพลาญงามและพลาญแก้วหรือขุนแผน พระอาจารย์ได้สั่งสอนและดัดเตือนพลาญชุมพล ดังความว่า²⁷

"เอ็งอุตส่าห์เล่าเรียนทั้งเขียนอ่าน

เป็นทหารเหมือนพ่อเถิดออหนู

จะพาห็นอนห้องในกลักกับกู

จะได้คุมด้วยช่วยระวัง"

จากพระราชนิพนธ์เรื่อง ขุนช้างขุนแผนนี้ สะท้อนให้เห็นค่านิยมในการรับราชการ ซึ่งจะต้องได้รับการศึกษาเล่าเรียนอันเป็นพื้นฐานในการสะสมความรู้ความสามารถของตนไว้เป็นเบื้องต้นก่อน แสดงให้เห็นคุณประโยชน์ของการ

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 337

²⁶ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, หน้า 540

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 600

ศึกษา ซึ่งผู้เป็นบิดามารดาหรือผู้ปกครองให้ความสำคัญเรื่องนี้แก่บุตรหลาน เป็นอันมาก แม้ว่ายังไม่ได้ไปฝากตัวเป็นศิษย์กับพระอาจารย์ เนื่องจากวัยยังไม่ถึงเกณฑ์ แต่หากพิจารณาให้ดีจะพบว่ามีการสอนหนังสือแก่บุตรหลานไว้ก่อน แล้วตามความรู้ของผู้ปกครองขณะนั้น ดังตัวอย่าง เช่น นางทองประศรี ผู้เป็นย่า สอนปลายงาม ซึ่งเป็นหลานที่นางเลี้ยงดูมา ความว่า²⁸

"อันเรื่องราวกล่าวความปลายงามน้อย ค่อยเรียบร้อยเรียนรู้ครูทองประศรี
ทั้งขอมไทยได้ลั่นก็ยินดี เรียนคัมภีร์พุทธเพทเวทมนต์"

จากบทประพันธ์ แสดงให้เห็นว่านางทองประศรีเป็นผู้มีความรู้คนหนึ่ง แม้ไม่ปรากฏหลักฐานว่านางเรียนมาจากใครหรือจากที่ใด อีกทั้งตามสภาพสังคมที่กล่าวกันว่าผู้หญิงไม่มีโอกาสเรียนวิชาหนังสือเหมือนผู้ชายนั้น จึงสันนิษฐานได้ว่านางอาจเรียนรู้จากขุนเณรผู้เป็นสามี แต่นางก็มีความรู้สอนลูกหลานได้ และเห็นคุณประโยชน์ของการศึกษาว่ามีความสำคัญต่อชีวิตในภายหน้า จึงถ่ายทอดให้แก่หลานโดยตรง รวมทั้งนางได้เลี้ยงดูและสอนปลายชุมพลด้วย ก่อนที่ปลายชุมพลจะไปอยู่สุโขทัย ครั้นพอไปอยู่สุโขทัยแล้วจึงได้ไปเรียนกับพระสังฆราชที่วัด ปลายชุมพลจึงได้รับการศึกษาขั้นต้นจากนางทองประศรีด้วยดังความว่า²⁹

"เจ้าปลายว่าย่าสอนพอถึง เกย เพียงละเลยเสียก็เพื่อนอกเพื่อน
ท่านย่าว่าตาช่วยไปฝากวัด จะได้หัดอ่านเขียนเรียนไปหมั"

จากการที่นางทองประศรี สามารถสอนหนังสือให้ปลายงามและปลายชุมพลได้จนเบื้องต้นดังกล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่านางเป็นผู้มีความรู้พอสมควร ซึ่งผู้หญิงก็สามารถอ่านหนังสือได้เช่นกัน โดยเฉพาะผู้หญิงที่เป็นภรรยาของข้าราชการชั้นสูงเช่นนาง นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตบางประการว่าผู้หญิงก็สามารถอ่านออกเขียนได้เหมือนกัน จากเรื่องเดียวกันนี้ นางวันทองหรือนางพิมพิลาไลยซึ่งแม้ว่ามีได้มีปรากฏหลักฐานในขั้นต้นว่านางได้รับการศึกษาหรือไม่ แต่มีเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นว่านางวันทองนั้นอ่านออกเขียนได้คือตอน

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 550

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 650

ที่ขุนแผนพานางหนีไปจากเรือนขุนช้าง นางได้เขียนหนังสือบอกขุนช้างไว้ด้วย
ก่อนไป ดังความว่า³⁰

"คิดพลางนางจึงเขียนหนังสือ   เล่าความตามชื่อเป็นถ้วนถี่
เขียนเสร็จพับปิดสนิท   เหน็บไว้ที่ฝาเรือนของพักรัก"

จากหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ทั้งนางทองประศรีและนางวันทองมีความรู้ทาง
วิชาหนังสือ แม้ไม่ทราบว่าเรียนจากที่ใด แต่จากการตีความสภาพสังคมดังได้
กล่าวมาแล้วในตอนต้นนั้นอาจสรุปได้ว่า ผู้หญิงมีโอกาสรียนหนังสือได้โดย
เรียนจากพ่อหรือญาติพี่น้องผู้ชายที่ได้ไปเรียนมาจากวัดแล้วมาถ่ายทอดกันภายใน
ครอบครัว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพ่อแม่ผู้ปกครองเห็นความสำคัญและคุณ
ประโยชน์ของการศึกษา จึงถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานแม้เป็นผู้หญิง แต่ถ้ามีความ
รู้ก็เป็นประโยชน์แก่ตนได้เช่นกัน

ยังปรากฏหลักฐานอีกที่แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงก็สามารถรู้วิชาหนังสือ
อ่านออกเขียนได้ โดยเฉพาะผู้หญิงที่มีสถานภาพทางครอบครัวระดับกลางขึ้นไป
เป็นบุตรของข้าราชการ ขุนนาง ไปจนถึงเชื้อพระวงศ์ ก็มีโอกาสดูแล
เรียนจากครอบครัวหรือจากราชสำนัก ดังเช่นในพระอภัยมณีของสุนทรภู่ ตอน
ที่ศรีสุวรรณกับนางเกษรารักใคร่ชอบพอกัน ก็ได้เขียนจดหมายถึงกัน โดย
ศรีสุวรรณเขียนถึงนางเกษรา ความว่า³¹

"พระว่าพลางทางตัดบดของอ่อน   มาเขียนกลอนกล่าวประโลมของโฉมฉาย
จนลงเอ๋ยอ่านต้นไปจนปลาย   ไม่คลาดคล้ายถูกถ้วนแล้วม้วนทอง"

แล้วนางเกษราก็มีจดหมายตอบ ความว่า³²

"นางโฉมบังยิ้มเมื่นสะเทือนอาย   ค่อยเลียบชายตามถ่มมิให้ดัง
ครั้งกำลังทรงกลอนอักษรสนอง   เขียนจาโลงลงบนแผ่นกระดานหง"

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 397

³¹ พระสุนทรโวหาร (ภู่), พระอภัยมณี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 55

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 59

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานปรากฏว่า นางสาวรรณมาลี ภรรยาคนหนึ่งของพระอภัยมณี ก็เป็นผู้หญิงที่รู้วิชาหนังสือคนหนึ่ง ดังตอนที่พระอภัยมณีไปหลงรักนางละเวงนั้น นางได้เขียนจดหมาย ต่อว่าพระอภัยมณี ความว่า³³

"นางเห็นจริงนั่งตรึกจารึกสาร

ฉบับหนึ่งถึงกษัตริย์ภัสดา

ฉบับสองถึงละเวงวิฬาราช

ฉบับสามตามอนุชาด้วยปราณี

คิดว่านางเขียนความตามประสา

แล้วติตราพิบิตสนิท

เนื้อความพาดถึงผลการภาสะหร

ฉบับสี่ให้รอรสยศากร"

จากหลักฐานที่ปรากฏว่าผู้หญิงมีความรู้ในวิชาหนังสือดังกล่าวมานี้ แสดงให้เห็นคุณประโยชน์ของการศึกษาระดับหนึ่งที่มีต่อแม่ผู้ปกครองถ่ายทอดให้มา เพื่อใช้ในการสื่อสารหรือแสดงความคิดเห็นของตนเองได้ กล่าวได้ว่าเป็นอีกภาพลักษณ์หนึ่งของผู้หญิงในสังคมไทยสมัยนั้น อีกทั้งความเป็นจริงที่สะท้อนออกมาจากวรรณคดี ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อของคนในยุคนั้นก็ถือว่า ถ้าผู้หญิงรู้หนังสือแล้วจะตอบเพลงยาวตอบรักกลอนกับผู้ชาย ความคิดนี้ได้สะท้อนออกมาในวรรณคดี เช่น กรณีของศรีสุวรรณกับนางเกษราดังที่ได้กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าความคิดนี้มิใช่เป็นความคิดเลื่อนลอยเลยมีความจริงแทรกอยู่ด้วยเช่นกัน

4. การศึกษากับค่านิยมในการหาความรู้เพิ่มเติม การแสวงหาวิชาความรู้เพิ่มเติมนั้นเป็นความสำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาตนเอง เนื่องจากสังคมไทยมีลักษณะเป็นสังคมเปิด มีการปฏิสัมพันธ์ติดต่อกันระหว่างคนในสังคมตลอดเวลา จึงเกิดเป็นการเรียนรู้กันขึ้นระหว่างการมีปฏิสัมพันธ์กันการศึกษาลักษณะนี้ ในวงการการศึกษาจัดเป็นการศึกษาประเภทหนึ่งเรียกว่า การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย (Informal Education) ซึ่งอาจเรียกว่า เป็นการศึกษาแบบปกติวิสัย การศึกษาตามอัธยาศัยหรือการศึกษาตามธรรมชาติของมนุษย์ อันเป็นการเรียนรู้ของบุคคลทุกคนที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาจากบุคคล วัตถุ สิ่งแวดล้อม ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาตนเองภายในครอบครัว ชุมชนหรือจากความสนทนสนมเป็นส่วนตัว ดังปรากฏหลักฐานในพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ ของล้นเกล้ารัชกาลที่ 1 ตอนท้าวทศรถ ทรงโปรดให้พระ

รอรสทั้ง 4 พระองค์ คือ พระราม พระลักษมณ์ พระพรตและพระสัตรุต มีกตการาชอาวุธ คือ การยิงธนูด้วยตนเองให้มีความรู้ด้านนี้ระดับหนึ่งก่อนที่จะส่งไปเรียนในระดับสูงขึ้นกับพระอาจารย์วชิษฐ์และพระอาจารย์สวามิตร การเรียนด้วยตนเองนี้เป็นการฝึกฝนกันภายในครอบครัวโดยตรง นับเป็นการถ่ายทอดให้แก่สมาชิกของตนโดยคนในครอบครัว ซึ่งเป็นพื้นฐานอันดีในการศึกษาระดับสูงต่อไป ดังความว่า³⁴

"คิดจะให้พระรอรสราช

จะดัดปราบพวกพาลไพร่

จึงประทานกระสุนให้ทุกองค์

ให้แม่นยำนานาอาชญากร

รู้ศิลปศาสตร์ศรศรี

ให้ชาติตรีเป็นสุขสถาวร

ห่อจมหัดยิงเล่นต่างศร

บิทรจะให้เรียนศิลป์ชัย"

ยังปรากฏหลักฐานอย่างเดียวกันนี้ในพระราชนิพนธ์เรื่องขุนช้างขุนแผน ของล้นเกล้ารัชกาลที่ 2 ตอนที่ขุนแผนได้เรียนวิชากับขจรบุณพระอาจารย์วัดส้มใหญ่จนจบตำราความรู้เพราะพระอาจารย์สอนให้จนหมดสิ้นแล้ว และขุนแผนก็เรียนรู้รับได้จนหมด พระอาจารย์เห็นว่าขุนแผนเป็นคนดีและเป็นศิษย์รักจึงได้มอบตำราหัวใจพระคาถา ซึ่งเป็นตำราที่ท่านหวงแหนมาก ให้ขุนแผนไปศึกษาเพิ่มเติมด้วยตนเอง ดังความว่า³⁵

"ครานั้นจึงโฉมเจ้าเณรแก้ว

บวชแล้วว่าเรียนด้วยเพียรมัน

หนังสือสั้นกระแสดั่งแปลอรรถ

ลูปหลัง ลูปหน้าแล้วว่าไป

ยังแต่สมุดตำราใบใหญ่

ภูจัดแจงช่องสุ่มแต่หนุ่มมา

ความรู้นอกนี้ไม่มีแล้ว

อยู่คงปลิ้นสะตมมีถมไป

เณรแก้วได้ตำราใบของท่านขจร

วันหนึ่งจึงเข้าไปวันทา

จนสมภารเจ้าวัดไม่บอกได้

สิ้นไส้ ภูแล้วเณรแก้วอา

พันแต่หัวใจพระคาถา

หวงไว้จนขราไม่หาใคร

กูรักเณรแก้วจะยกให้

เลี้ยงโรงพรายใช้ได้ทุกครา

คิดถึงตัวอยากเรียนให้ยิ่งกว่า

จะขอลาไปสุพรรณบุรี"

³⁴ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์, หน้า 335

³⁵ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน,

บทประพันธ์นี้แสดงให้เห็นถึงค่านิยมทางการศึกษาว่ามีได้จบสิ้นเมื่อเรียนจบตามกำหนดแล้วเท่านั้นแต่จะต้องมีการศึกษา คั่นคว้า หากความรู้เพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลา แม้ว่าจะจบการศึกษาไปแล้วก็ตาม ประเด็นนี้เป็นข้อคิดที่มีค่าอย่างมากในการศึกษาหาความรู้ใส่ตน และยังมีอีกหลายตอนในเรื่องเดียวกันนี้อาทิ ตอนขุนแผนพาพลายงามไปฝากไว้กับจมีนศรี จมีนศรีก็ได้สั่งสอนพลายงามให้หาวิชาความรู้ใส่ตนอยู่เสมอ อย่างปล่อยเวลาให้ว่างเปล่าผ่านไป เพื่อจะได้มีความรู้เพิ่มเติม อันจะเป็นคุณสมบัติที่ทําให้ตนเองเจริญก้าวหน้าต่อไป ดังความว่า³⁶

"ครานั้นจมีนศรีเสาวรักษ์ราช	เรียกพลายงามทราชมสาวทมาสั่งสอน
จะเป็นข้าจอมนรินทร์ปิ่นนคร	อย่างนั้นนอนเปล่าเปล่าไม่เข้าการ
พระกำหนดคฤหาสน์มีหลายเล่ม	เก็บไว้เต็มตู้ห่อหุ้มออกอ่าน
กรมศักดิ์หลักชัยพระอัยการ	มณเฑียรบาลพระบัญญัติคัดสำนวน
แล้วให้รู้สภานิตยจิตพระร่วง	ตามกระทรวงมิดชอบคิดสอบสวน
ราชาศัพท์รับสั่งให้บังควร	รู้จงถ้วนถ้วนไว้จึงได้การ"

พลายงามเองก็เชื่อถือและปฏิบัติตาม เพราะเห็นความสำคัญของการศึกษาหาความรู้ใส่ตัวเพิ่มเติม จึงได้ศึกษาดาราร่าง ๆ ตามคำแนะนำของจมีนศรี ดังความว่า³⁷

"ครานั้นพลายงามทราชมสาวท	แหลมฉลาดเลขพาปัญญาขยัน
-----	-----
ครั้นอยู่บ้านอ่านคําพระธรรมศาสตร์	ดํารับราชสงครามตามกระแส"

บทประพันธ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเป็นค่านิยมของคนในสังคมไทยมานานแล้วที่เห็นความสำคัญในเรื่องนี้และอบรมบุตรหลานกันอยู่เสมอ ในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ของสุนทรภู่ ก็ปรากฏเรื่องนี้อยู่หลายตอน อาทิ ตอนนางสุวรรณมาลี เล่าให้สินสมุทรฟังเมื่อครั้งมาช่วยพระ

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 536

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 565

อภัยมณีรับกับอุสุเรน ว่านางได้ศึกษาหาความรู้ด้านตำราพิชัยสงครามจากตำราของพ่อด้วยตนเอง เพราะไม่มีญาติพี่น้องผู้ชายจึงเรียนไว้เพื่อประโยชน์แก่ตน ดังความว่า³⁸

"จึงว่าแม่แต่อยู่กับอัยกา	อ่านตำราข้างที่มีได้เว้น
ด้วยไม่มีพี่น้องเป็นชายชาติ	จะหมายมาดช่วยทุกข์เมื่อชุกเชิญ
จึงเรียนเพื่อเมื่อธุระจำเป็น	พอพบเห็นเข้าก็ได้แก้เขตน"

และอีกตอนหนึ่งจากตัวละครผู้หญิงเช่นกัน คือ นางวาลี ซึ่งเป็นคนมีสวยแต่มีวิชาความรู้ ได้ศึกษาวิชาหมอดูเป็นความรู้ของตนจากตำราของคนในครอบครัวทำให้นางมีความสามารถ ใช้ความรู้หาเลี้ยงชีพและก้าวหน้าในการทำงานจนได้เป็นสนมของพระอภัยมณี ช่วยงานราชการได้เป็นอย่างดี ดังความว่า³⁹

"อยู่ภายหลังยังมีสตรีหนึ่ง	อายุถึงสามสิบสี่ไม่มีพัว
ชื่อวาลีสีเนื้อนั้นคล้ายแมว	รูปก็ชั่วชายไม่อาศัยแล
ทั้งกายาหางามไม่พบเห็น	หน้ามันเป็นรอยมีมีแต่แผล
เป็นกาพร้ามาแต่หล่อนยังอ่อนแอ	ได้พึ่งแต่ตายายอยู่ปลายนา
เป็นเชื้อพราหมณ์ความรู้ของผู้เฒ่า	แต่ก่อนเก่าเดิมบุราณนหนักหนา
เป็นมรดกตกต่อดอกันมา	นางอุตส่าห์เรียนเล่าจนเข้าใจ
รู้ฤกษ์พาฟ้าดินสามดวงเหตุ	ทั้งไตรเพทพิริคัมภีร์ไสย
ครั้งเจนแจ้งแก่ลึงเอาเข้าเฝ้าฯ	มิให้ใครพบปะพระคัมภีร์
ถึงหน้านาฟ้าฝนจะชุกแล้ง	ช่วยบอกแจ้งตายายให้ย้ายที่
จนได้ผลคนลือนางวาลี	เป็นหมคตุดแล่นสุดใจ
ใครไปมาหาของก้านัลผาก	พอเลี้ยงปากตามประสาอหฺมดาลัย"

จากเรื่องพระอภัยมณี ที่กล่าวมานี้สะท้อนภาพค่านิยมในการหาวิชาความรู้ใส่ตัว ซึ่งมีประโยชน์ต่อตนเองและต่องานราชการโดยส่วนรวมด้วย แม้เป็นผู้หญิงแต่ก็ได้ร่ำเรียนจากครอบครัวตนเอง ก็เป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเองได้เช่นกัน อีกทั้งยังมีค่านิยมในเรื่อง "หวงวิชา" อีกด้วย เพราะเห็นได้ว่า

³⁸ พระสุนทรโวหาร (ภู่), พระอภัยมณีฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 451

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 326

เมื่อนางวาลีเรียนตำราหมอดูจบแล้วก็มาตำราใบเพาไพ นางจึงรู้ศาสตร์นี้เพียงคนเดียวว่าขั้วหมาหากินได้โดยไม่มีใครเป็นคู่แข่ง ใครต้องการรู้เรื่องนี้ต้องมาเรียนกับนางคนเดียว ภาพสะท้อนนี้ให้ข้อคิดอันแก่การเผยแพร่ความรู้โดยอาศัยการเรียนรู้จากตัวบุคคลเป็นสำคัญด้วย ซึ่งกลายเป็นความรู้ความสามารถเฉพาะตัวที่ไม่มีมีการเรียนการสอนกันอย่างแพร่หลายนัก ทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงก็สามารถเรียนรู้ศาสตร์ที่ผู้ชายเรียน เช่น ตำราหมอดู ตำราพิชัยสงครามได้เช่นกัน นอกเหนือไปจากการเรียนรู้วิชาการบ้านการเรือนดังที่ทราบกันมา

5. การศึกษาเกี่ยวกับค่านิยมในด้านโอกาสและการถ่ายทอดวิชาความรู้หากพิจารณาถึงเรื่องโอกาสและการถ่ายทอดความรู้ โดยเฉพาะการศึกษาวิชาหนังสือเรียนกันที่วัด โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้สอน กล่าวได้ว่าผู้ชายเท่านั้นที่มีโอกาสได้เรียน เพราะต้องถวายตัวเป็นศิษย์วัด บวชเป็นสามเณรและเป็นพระตามวัยที่เหมาะสม จนกระทั่งลาสิกขาบทออกมาเป็นฆราวาส ผู้หญิงจึงไม่มีโอกาสได้เรียนตามกระบวนการเช่นนี้เลย ค่านิยมในเรื่องการเรียนวิชาหนังสือนี้ จะเป็นเรื่องของผู้ชายอย่างเดียว ส่วนผู้หญิงเรียนรู้เรื่องงานบ้าน การฝีมือ การเรือนจากคนในครอบครัวและจากราชสำนัก แต่ก็ปรากฏหลักฐานจากวรรณคดีหลายเรื่องดังกล่าวมาแล้วว่าผู้หญิงสามารถเรียนวิชาหนังสือ วิชาการศึกษสงคราม และเวทย์มนต์คาถาอย่าง que ผู้ชายเรียนได้เช่นกัน โดยเรียนจากคนในครอบครัวและจากตนเองมิได้ไปเรียนจากสำนักพระอาจารย์ในวัดโดยตรง อาศัยเรียนจากญาติผู้ชายที่ผ่านการเรียนวิชาเหล่านี้มาจากสำนักอาจารย์ต่าง ๆ ดังนั้นหากผู้หญิงมีความสนใจโดยตรงก็ไม่สามารถมีโอกาสดูได้ ในสำนักอาจารย์ ซึ่งตรงนี้หากพิจารณาในเรื่องของโอกาส แสดงว่าผู้หญิงยังเสียโอกาสในการเข้าศึกษาอยู่มาก

หากพิจารณากันจริง ๆ จากหลักฐานทางวรรณคดี พบว่าโอกาสและการถ่ายทอดในสาขาวิชาเฉพาะหรือวิชาชั้นสูงบางอย่างนั้น ยังอยู่ในแวดวงจำกัดเพียงคนไม่กี่คนเท่านั้นที่ได้รับโอกาส เพราะมิใช่เป็นการเปิดโอกาสให้แก่คนทั่วไปได้ศึกษาเล่าเรียน ดังเช่นในบทพระราชนิพนธ์ เรื่องขุนช้างขุนแผนของล้นเกล้ารัชกาลที่ 2 ก็แสดงให้เห็นว่า การที่ขุนแผนได้ศึกษาเล่าเรียนกับ

เท่านั้น ผู้ไม่มีฐานันดร ไม่สมควรเรียนวิชาของตน ดังหลักฐานจากเรื่องพระ
อภัยมณี ของสุนทรภู่ ตอนที่พระอภัยมณีและศรีสุวรรณไปเรียนวิชากับอาจารย์
ต้องเสียค่าวิชาสูงมากจึงได้เรียน ดังความว่า⁴⁶

"ซึ่งตนตริตีค่าไว้ถึงแสน เพราะหวงแหงนกำขับไว้คับขัน
วิชาประสงค์ตรงทรัพย์สิ่งสุวรรณ จะป้องกันมิให้พรำด้วิชา
ต่อกษัตริย์ เศรษฐีที่มีทรัพย์ มาค่านับได้ดังปรารถนา

ทั้งร่ำมรงค์นั้นก็คืนให้ แดลงไขข้อความตามปรินา
เหมือนอาจารย์คนนั้นที่พรรณนา แล้วผูกอาววยชัยไปจงดี"

นอกจากค่าเล่าเรียนวิชาจะตั้งไว้สูง เพราะต้องการให้คนชั้นสูงเรียนโดย
เฉพาะแล้ว การสอนวิชาของพระอาจารย์ก็ยังกระทำอย่างเป็นความลับ และ
ปิดบังด้วย ไม่ต้องการเผยแพร่ให้คนที่มาไม่ได้เรียนได้รู้ในศาสตร์ของตน ดัง
ตัวอย่าง เช่น การเรียนปีของพระอภัยมณี ก็ต้องเรียนกันในห้อง และบนยอด
เขา เป็นส่วนตัวกับพระอาจารย์ ความว่า⁴⁷

"ฝ่ายครูเผ่าพินทพราหมณ์รามราช แสนสวาทรักใคร่มิได้หมอง
ให้ข้าไททาสคอยคอบระคอง เข้าในห้องหัดเพลงบรรเลงพิณ
แล้วพาไปยอดเขาให้เป่าปี่ ที่อย่างดีสิ่งใดก็ได้สิ้น"

ส่วนศรีสุวรรณก็ต้องเรียนวิชากระบี่กระบองกับพระอาจารย์ตอนกลางคืน
ความว่า⁴⁸

"อยู่เคหาตพราหมณ์ไม่ลามลอน ครั้นค่ำชวนหน่อไท้เข้าเฝ้า
ถึงยามตึกฝึกสอนในกรายุทธ เพลงอาวุธดาบตั้งให้ตั้งท่า
กระบองกระบี่ถึถ้วนทุกวิชา ค่อยศึกษาดั่งใจจะหาดี"

⁴⁶ พระสุนทรโวหาร (ภู่) , พระอภัยมณี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 3

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4-5

แม้กระทั่งการศึกษากันภายในครอบครัวสืบทอดมา บางครั้งก็ยังมีปิดบัง และหวงวิชาไม่ต้องการาให้ผู้อื่นได้เรียนรู้วิชาของตนอีกด้วย ดังตัวอย่าง การศึกษาตำราหมอดูและเวทย์มนต์ของนางวาลี จากเรื่อง พระอภัยมณี เช่น กัน เมื่อนางเรียนจบก็เหาะตำราเสีย เป็นการปิดโอกาสผู้อื่นมาให้เรียนรู้ เรื่องนี้ แสดงถึงค่านิยมของการหวงวิชาของคนในสังคมด้วย ดังความว่า⁴⁹

"เป็นเชื้อพราหมณ์ความรู้ของผู้เฒ่า	แต่ก่อนเก่าเดิมบูรณานานหนักหนา
เป็นมรดกตกต่อดอกันมา	นางอุตสาห์เรียนเล่าจนเข้าใจ
รู้ฤกษ์พาฟ้าดินสาแดงเหตุ	ทั้งไตรเพทพิศัมภ์ร่ำไสย
ครึ่งเจนแจ้งแก้งเฝ้าเข้าเฝ้า	มิให้ใครพบปะพระคัมภีร์"

จากการศึกษาวรรณคดีร่วมสมัย ประกอบเป็นหลักฐานการบรรยายและ วิเคราะห์ภาพการศึกษาของสังคมไทยในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ วรรณคดีแม้ จะเป็นเพียงเรื่องแต่งขึ้น เรื่องสมมุติขึ้นก็ตาม แต่ก็ได้สะท้อนและแสดงภาพ ของค่านิยมคนไทยในเรื่องการศึกษาไว้หลายอย่างอันมีคุณค่าควรแก่การศึกษา เรื่องราวและรายละเอียดนานแรมมต่าง ๆ ให้ลึกซึ้งและกว้างขวางยิ่งขึ้นต่อไป หากความเชื่อพื้นฐานที่ว่าวรรณคดี คือ กระดาษสะท้อนภาพของสังคมในยุคใด ได้อย่างชัดเจนแล้ว อีกทั้งกวีคือผู้ถ่ายทอดภาพของสังคมมาสู่คนรุ่นหลังได้โดย ผ่านกระบวนการของศิลปะการประพันธ์เป็นเครื่องมือสื่อสารที่เชื่อถือได้จริง เพราะกวีเป็นบุคคลร่วมสมัยร่วมเหตุการณ์ ดังนั้น ภาพที่สะท้อนออกมาทั้งหมด ที่กล่าวมานี้ ก็คือ ภาพของการศึกษากับค่านิยมของคนไทยในยุครัตนโกสินทร์ ตอนต้นที่เห็นความสำคัญของการศึกษา และมีความคิดความเชื่อเกี่ยวเกี่ยวกับคุณค่าของการศึกษาที่มีต่อชีวิตคนและต่อสังคมอย่างแยกกันไม่ออก ค่านิยมนี้ฝังอยู่ ในความคิดของกวีผู้ถ่ายทอดผ่านตัวอักษรมายังผู้อ่านแม้คนละยุคสมัยก็ตาม แต่ เราคนรุ่นหลังก็มองเห็นภาพได้ในหลายประเด็นแล้วว่า การศึกษามีความ สำคัญต่อคนและสังคมมาทุกยุคทุกสมัย อย่างไม่อาจปฏิเสธได้เลย บาง ประเด็นยังเป็นค่านิยมสืบทอดอย่างต่อเนื่องมาจนถึงทุกวันนี้อย่างไม่ได้มีการ เปลี่ยนแปลงเลยเช่นกัน และอาจดำรงคงอยู่สืบต่อไป อีกตราบนานเท่านาน เพราะนี่ คือ ค่านิยมของคนในสังคมเดียวกัน ซึ่งยังคงมีความสำคัญและมี

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 328

ความเป็นจริงจนถึงปัจจุบันนี้ แม้ว่ายุคสมัยจะเปลี่ยนไปแล้วนานแสนนานก็ตาม แต่ความคิดของคนในสังคมยังคงวนเวียนอยู่กับเรื่องดังกล่าวร่ำแล้วร่ำเล่า ถ่ายทอดกันต่อมาอย่างไม่มีวันเปลี่ยนแปลงชนิดที่ลบเลือนไปจากสังคมได้เลย ตรงเท่าที่ยังมีคนสืบทอดอยู่ในสังคม ทำให้สังคมดำรงอยู่ต่อไปอย่างไม่มีวันสูญสิ้น วรรณคดีจึงทำหน้าที่สะท้อนของสังคมในบางแง่มุมแก่เราได้ โดยเฉพาะบางแง่มุมนั้น ประวัติศาสตร์มีได้บันทึกไว้โดยตรงให้เราได้ศึกษากัน วรรณคดีกลายเป็นประวัติศาสตร์เรื่องหนึ่งได้เมื่อกาลเวลาผ่านไป ดังที่ยกตัวอย่างมาแล้วข้างต้นของบทความนี้

เชิงอรรถ

- 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, (กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาคาร, 2513), หน้า 47
- 2 พระยาอนูมานราชชน, ประเพณีเก่าของไทย, (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2500), หน้า 147
- 3 หลวงกวีจรรยาโรจน์, ประวัติการศึกษา, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2494), หน้า 7
- 4 พระยาปริยัติธรรมธาดา, โบราณศึกษาและวิธีสอนหนังสือไทย, (พระนคร : โรงพิมพ์การช่างวุฒศึกษา, 2502), หน้า 31
- 5 ดวงเดือน พิศาลบุตร, ประวัติการศึกษาไทย, (กรุงเทพฯ : แผนกวิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2512), หน้า 10
- 6 หลวงกวีจรรยาโรจน์, ประวัติการศึกษา, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2494), หน้า 225
- 7 พระยาอนูมานราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2516), หน้า 148
- 8 เรื่องเดียวกัน, หน้า 149
- 9 หลวงกวีจรรยาโรจน์, ประวัติการศึกษา, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2494), หน้า 226
- 10 พระยาอนูมานราชชน, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2510), หน้า 147
- 11 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์, เล่ม 1, (กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาคาร, 2512), หน้า 336
- 12 พระสุนทรโวหาร (ภู่), พระอภัยมณี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, (กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาคาร, 2515), หน้า 1
- 13 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, หน้า 60
- 14 พระสุนทรโวหาร (ภู่), พระอภัยมณี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 480

- 15 เรื่องเดียวกัน, หน้า 481
- 16 เรื่องเดียวกัน, หน้า 1010
- 17 เรื่องเดียวกัน, หน้า 1011
- 18 เรื่องเดียวกัน, หน้า 1012
- 19 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เสภาเรื่องขุนช้าง
ขุนแผน, หน้า 50
- 20 เรื่องเดียวกัน, หน้า 525
- 21 เรื่องเดียวกัน, หน้า 265
- 22 พระสุนทรโวหาร (ภู่), พระอภัยมณี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ,
หน้า 8
- 23 เรื่องเดียวกัน, หน้า 364
- 24 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม 3,
หน้า 338
- 25 เรื่องเดียวกัน, หน้า 337
- 26 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เสภาเรื่องขุนช้าง
ขุนแผน, หน้า 540
- 27 เรื่องเดียวกัน, หน้า 600
- 28 เรื่องเดียวกัน, หน้า 550
- 29 เรื่องเดียวกัน, หน้า 650
- 30 เรื่องเดียวกัน, หน้า 397
- 31 พระสุนทรโวหาร (ภู่), พระอภัยมณี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ,
หน้า 55
- 32 เรื่องเดียวกัน, หน้า 59
- 33 เรื่องเดียวกัน, หน้า 700
- 34 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์,
หน้า 335
- 35 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เสภาเรื่องขุนช้าง
ขุนแผน, หน้า 49
- 36 เรื่องเดียวกัน, หน้า 536
- 37 เรื่องเดียวกัน, หน้า 565

38 พระสุนทรโวหาร (ภู่), พระอภัยมณีฉบับหอสมุดแห่งชาติ,
หน้า 451

39 เรื่องเดียวกัน, หน้า 326

40 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เสภาเรื่องขุนช้าง
ขุนแผน, หน้า 50

41 เรื่องเดียวกัน, หน้า 523

42 เรื่องเดียวกัน, หน้า 530

43 เรื่องเดียวกัน, หน้า 158

44 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์, หน้า 339

45 เรื่องเดียวกัน, หน้า 340

46 พระสุนทรโวหาร (ภู่), พระอภัยมณี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 3

47 เรื่องเดียวกัน, หน้า 4

48 เรื่องเดียวกัน, หน้า 4-5

49 เรื่องเดียวกัน, หน้า 328

คุณ ครู ขา . . . . .
อย่า รัง แก่ หนู

ดร.จิรา จันทรกระจ่าง*

คุณครูเคยคิดบ้างหรือเปล่าว่า เรารังแกลูกศิษย์ของเราในบางโอกาสโดยมิได้ตั้งใจ ทั้ง ๆ ที่โดยความจริงแล้ว พวกเราส่วนมากเป็นครูเพราะรักเด็ก แต่เราลองนึกบททวนการกระทำของเราดูซิว่า เราเคยทำอย่างนี้บ้างหรือเปล่า

- นักเรียน (ด้วยเสียงอันทัง...เกรี้ยวกราด) นั่งนิ่ง ๆ ทุกคนเผลอลุกจากที่ครูจะติ
- นั่งกอดอก ห้ามพูด (เสียงเช่นเดิม คือหงุดหงิด)
- รัชนี เธอพูดมากนั้นนะ ยืนขึ้น นะ ๆ ให้ยืนแล้วยังพูดอีก คาบไม้บรรทัดกางแขนด้วย
- นี่เธอ อย่าวิ่ง เดี่ยวฉันเคาะตาตุ่มเสียนี้
- อย่าชนะ อย่าหยิบ อย่าจับ ห้ามแตะต้อง เดี่ยวครูตัดมือทิ้งนะ (ด้วยน้ำเสียงที่จริงจังน่าหวาดเสียว)

ฯลฯ

เด็กทุกคนมีจิตจิตใจและร่างกายเป็นอันหนึ่งอันเดียว ร่างกายทุกส่วนทั้งแขนขา มือไม้ เสียง ความรู้สึกนึกคิด สมอง จิตใจ และร่างกายนั้น

-----
* อาจารย์ ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา

อภัยมณีรับกับอุสเรน ว่านางได้ศึกษาหาความรู้ด้านดาราศาสตร์จากตำราของพ่อด้วยตนเอง เพราะไม่มีญาติพี่น้องผู้ชายจึงเรียนไว้เพื่อประโยชน์แก่ตน ดังความว่า³⁸

<u>"จึงว่าแม่แต่อยู่กับอัยกา</u>	<u>อ่านตำราข้างที่มีได้เว้น</u>
ด้วยไม่มีพี่น้องเป็นชายชาติ	จะหมายมาดช่วยทุกข์เมื่อชุกชีพ
จึงเรียนเพื่อเมื่อธุระจำเป็น	พอพบเห็นเข้าก็ไต่ถามไถ่กัน"

และอีกตอนหนึ่งจากตัวละครผู้หญิงเช่นกัน คือ นางวาลี ซึ่งเป็นคนไม่สวยแต่มีวิชาความรู้ ได้ศึกษาวิชาหมอดูเป็นความรู้ของตนจากตำราของคนในครอบครัวทำให้นางมีความสามารถ วิชาความรู้หาเลี้ยงชีพและก้าวหน้าในการทำงานจนได้เป็นสนมของพระอภัยมณี ช่วยงานราชการได้เป็นอย่างดี ดังความว่า³⁹

<u>"อยู่ภายหลังยังมีสตรีหนึ่ง</u>	อายุถึงสามสิบสี่ไม่มีผัว
<u>ชื่อนางวาลี</u> นี้นั้นคล้ายมีว	รูปก็ชั่วชายไม่อาศัยแล
ทั้งกายาหางามไม่พบเห็น	หน้ามันเป็นรอยฝีมีแต่แผล
เป็นกาพร้ามาแต่พล่อนยังอ่อนแอ	ได้ฟังแต่ตายายอยู่ปลายนา
เป็นเชื้อพราหมณ์ความรู้ของผู้เฒ่า	แต่ก่อนเก่าเดิมบุราณนานหนักหนา
<u>เป็นมรดกตกต่อดอกันมา</u>	<u>นางอุตส่าห์เรียนเล่าจนเข้าใจ</u>
รู้ฤกษ์พาฟ้าดินสาแดงเหตุ	ทั้งไตรเพทพิธิคัมภีร์ไสย
ครึ่งเจเนจ้งแก้งเอาเข้าเฝ้าฯ	มิให้ใครพบปะพระคัมภีร์
ถึงหน้านาฟ้าฝนจะชุกแล้ง	ช่วยบอกแจ้งตายายให้ย้ายที่
จนได้ผลคนลือนางวาลี	เป็นหมอดูดีดูแลน้สัจ
ใครไปมาหาของกำนัลฝาก	พอเลี้ยงปากตามประสาอหฺมสย"

จากเรื่องพระอภัยมณี ที่กล่าวมานี้สะท้อนภาพค่านิยมในการหาวิชาความรู้ส่วนตัว ซึ่งมีประโยชน์ต่อตนเองและต่องานราชการโดยรวมด้วย แม้เป็นผู้หญิงแต่ก็ไต่ร่ำเรียนจากครอบครัวตนเอง ก็เป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเองได้เช่นกัน อีกทั้งยังมีค่านิยมในเรื่อง "หวงวิชา" อีกด้วย เพราะเห็นได้ว่า

³⁸ พระสุนทรโวหาร (ภู่), พระอภัยมณีฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 451

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 326

พระรวมทั้งสิ้น 3 รูป คือ พระอาจารย์ขรัวบุญสมภารวัดสัมาใหญ่ สมภารมีวัดป่าเลไลย์ และสมภารคงวัดแค บรพาคว่าพระอาจารย์ทั้ง 3 รูป เป็นพระอาจารย์ที่เคารพนับถือและสนิทสนมกับขุนไกร บิดาของขุนแผนทั้งสิ้นจึงยอมรับขุนแผนเป็นศิษย์ ดังความว่า⁴⁰

"ทองประศรีดีใจหัวเราะรำ อันที่เมืองสุพรรณนั้นไซ้ วัดป่าเลไลย์ท่านสมภารมี กับขุนไกรรักใคร่กันมั่นคง	จริงแล้วเฒ่าหนาม้นึกได้ ทางในท่านตีมีสององค์ ทั้งขรัวที่วัดแคแม่เคยส่ง จะพาไปฝากยากอะไร "

และอีกตอนหนึ่งในเรื่องเดียวกันนี้ ที่แสดงให้เห็นว่าการถ่ายทอดวิชาความรู้ นั้นเปิดโอกาสให้เฉพาะคนในครอบครัวเดียวกันเท่านั้น ดังตอนที่ขุนแผนนำพลายงามมาฝากและให้ได้เรียนวิชากับนางทองประศรีผู้เป็นย่า ขุนแผนได้กล่าวกับมารดาความว่า⁴¹

"ครานั้นขุนแผนแสนสุภาพ ลูกเห็นแต่แม่คุณค่อยอุ้ม อันตำรับตำราสารพัด ถ้าลืมหลงตรงไหนขอออกดู	ก็มารดาบมารดาน้ำตาไหล ช่วยสอนให้พลายงามเรียนความรู้ ลูกเก็บจัดแจงไว้ที่นั่น ทั้งของครูของพ่อต่อกันมา "

มีหลักฐานอีกตอนหนึ่งที่ปรากฏว่าพลายงามได้เรียนวิชาอาคมมาจากย่าของตนเองความว่า⁴²

"แล้วท้าวหัวโจกตีปิศาจ สะกดมนต์คนจั่งจังกาย ทั้งเรียนธรรมกรรมฐานนิพพานสูตร ผูกพยนต์หุ่นหย้าเข้าราวี	สะเดาะโรคตรวนได้ดังใจหมาย เมฆลายสุรย์จันทร์ขยันดี ร้องเรียกภูตพรายปราบการาบผี ทองประศรีสอนหลาน ข้านาญมา "

⁴⁰ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, หน้า 50

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 523

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 530

เมื่อนางวาลีเรียนตำราหมอดูจบแล้วก็นำตำราไปเผาไฟ นางจึงรู้ศาสตร์นี้เพียงคนเดียวซึ่งทำมาหากินได้โดยไม่มีใครเป็นคู่แข่ง ใครต้องการรู้เรื่องนี้ต้องมาเรียนกับนางคนเดียว ภาพสะท้อนนี้ให้ข้อคิดอันแก่การเผยแพร่ความรู้โดยอาศัยการเรียนรู้อากัฏฐ์บุคคลเป็นสำคัญด้วย ซึ่งกลายเป็นความรู้ความสามารถเฉพาะตัวที่ไม่มีการเรียนการสอนกันอย่างแพร่หลายนัก ทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงก็สามารถเรียนรู้ศาสตร์ที่ผู้ชายเรียน เช่น ตำราหมอดู ตำราพิชัยสงครามได้เช่นกัน นอกเหนือไปจากการเรียนรู้วิชาการบ้านการเรือนดังที่ทราบกันมา

5. การศึกษากับค่านิยมในด้านโอกาสและการถ่ายทอดวิชาความรู้หากพิจารณาถึงเรื่องโอกาสและการถ่ายทอดความรู้ โดยเฉพาะการศึกษาวิชาหนังสือเรียนกันที่วัด โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้สอน กล่าวได้ว่าผู้ชายเท่านั้นที่มีโอกาสได้เรียน เพราะต้องถวายตัวเป็นศิษย์วัด บวชเป็นสามเณรและเป็นพระตามวัยที่เหมาะสม จนกระทั่งลาสิกขาบทออกมาเป็นฆราวาส ผู้หญิงจึงไม่มีโอกาสได้เรียนตามกระบวนการเช่นนี้เลย ค่านิยมในเรื่องการเรียนวิชาหนังสือนี้ จะเป็นเรื่องของผู้ชายอย่างเดียว ส่วนผู้หญิงเรียนรู้เรื่องงานบ้าน การฝีมือ การเรือนจากคนในครอบครัวและจากราชสำนัก แต่ที่ปรากฏหลักฐานจากวรรณคดีหลายเรื่องดังกล่าวมาแล้วว่าผู้หญิงสามารถเรียนวิชาหนังสือ วิชาการศึกษสงคราม และเวทย์มนต์คาถาอย่างผู้ชายเรียนได้เช่นกัน โดยเรียนจากคนในครอบครัวและจากตนเองมิได้ไปเรียนจากสำนักพระอาจารย์ในวัดโดยตรง อาศัยเรียนจากญาติผู้ชายที่ผ่านการเรียนวิชาเหล่านี้มาจากสำนักอาจารย์ต่าง ๆ ดังนั้นหากผู้หญิงมีความสนใจโดยตรงก็ไม่สามารถมีโอกาสดูเรียนในสำนักอาจารย์ ซึ่งตรงนี้หากพิจารณาในเรื่องของโอกาส แสดงว่าผู้หญิงยังเสียโอกาสในการเข้าศึกษาอยู่มาก

หากพิจารณากันจริง ๆ จากหลักฐานทางวรรณคดี พบว่าโอกาสและการถ่ายทอดในสาขาวิชาเฉพาะหรือวิชาชั้นสูงบางอย่างนั้น ยังอยู่ในแวดวงจำกัดเพียงคนไม่กี่คนเท่านั้นที่ได้รับโอกาส เพราะมิใช่เป็นการเปิดโอกาสให้แก่คนทั่วไปได้ศึกษาเล่าเรียน ดังเช่นในบทพระราชนิพนธ์ เรื่องขุนช้างขุนแผนของล้นเกล้ารัชกาลที่ 2 ก็แสดงให้เห็นว่า การที่ขุนแผนได้ศึกษาเล่าเรียนกับ

แม้กระทั่งการศึกษาของสตรีที่สอนและเรียนกันภายในครอบครัว ก็ยังเป็นการถ่ายทอดสืบต่อกันมาของคนในครอบครัวเท่านั้น มิได้เผยแพร่ออกไปสู่คนภายนอกจนเป็นลักษณะความชำนาญเฉพาะของคนในครอบครัว ดังตอนหนึ่งที่นางศรีประจัน กล่าวแก่นางพิมพิลาไลย ความว่า⁴³

"แม่พ้อก็รักดังดวงตา

เลี้ยงมามีได้เป็นอันตราย

สอนเย็บเก็บปักถักทองขวาง

ที่ร่นราวคราวนางหาเปรียบได้"

ในพระราชนิพนธ์ เรื่อง รามเกียรติ์ของล้านเกสรรัชกาลที่ 1 ก็เช่นกัน มีปรากฏอยู่หลายตอนว่า พระราม พระลักษมณ์ พระพรต และพระสัตรุต นั้น ได้เรียนวิชากับพระอาจารย์ที่เคยเป็นอาจารย์ของพ่อคือท้าวทศรถ ซึ่งนับถือกันเหมือนลูกหลาน จึงรับเป็นศิษย์ ดังความว่า⁴⁴

"เมื่อนั้น

สองพระดาบสพรตกล้า

จึงบอกไตรเพทวิทยา

แก่สัณตดาทกวัน"

แม้แต่ทศกัณฐ์ก็ได้รับการศึกษาลักษณะนี้เช่นกัน ดังความว่า⁴⁵

"เมื่อนั้น

พระโศภิตรมหาฤาษี

ได้ฟังขึ้นชมยินดี

อุบหลังอสุรีแล้วตอบไป

ความรู้ของตนนี้หนักหนา

เจ้าจงอุตส่าห์จะบอกให้"

จึงกล่าวได้ว่าการถ่ายทอดความรู้อยู่ในวงจำกัดเฉพาะคนบางกลุ่มเท่านั้น มิได้เผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง โอกาสของผู้ที่ได้เรียนก็มีอยู่เพียงไม่กี่คน นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่ามีการจำกัดผู้เรียนเฉพาะคนบางกลุ่มโดยการตั้งอัตราค่าเล่าเรียนวิชาไว้สูงมาก เพื่อให้คนระดับผู้นำหรือผู้ปกครองเรียนรู้

-----
⁴³ เรื่องเดียวกัน , หน้า 158

⁴⁴ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก , รามเกียรติ์ , หน้า 339

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน , หน้า 340

เท่านั้น ผู้ไม่มีฐานันดร ไม่สมควรเรียนวิชาของตน ดังหลักฐานจากเรื่องพระ
อภัยมณี ของสุนทรภู่ ตอนที่พระอภัยมณีและศรีสุวรรณไปเรียนวิชากับอาจารย์
ต้องเสียค่าวิชาสูงมากจึงได้เรียน ดังความว่า ๔๖

"ซึ่งคนตรีดีค่าไว้ถึงแสน
ไซ้ประสงค์ตรงทรัพย์สิ่งสุพรรณ
ต่อกษัตริย์ เศรษฐีที่มีทรัพย์
เพราะหวงแหนกำชับไว้คับขัน
จะป้องกันมิให้พรำด้วิชา
มาค่านับได้ดังปรารถนา

ทั้งร่ำมรงค์งั้นก็คืนให้ แดงไขข้อความตามปริศนา
เหมือนอาจารย์คนนั้นที่พรรณนา แล้วพูดอวยชัยไปงดี"

นอกจากค่าเล่าเรียนวิชาจะตั้งไว้สูง เพราะต้องการให้คนชั้นสูงเรียนโดยเฉพาะแล้ว การสอนวิชาของพระอาจารย์ก็ยังกระทำอย่างเป็นความลับ และปิดบังด้วย ไม่ต้องการเผยแพร่ให้คนที่ไม่ได้เรียนได้รู้ฐานศาสตร์ของตน ดังตัวอย่าง เช่น การเรียนปี่ของพระอภัยมณี ก็ต้องเรียนกันในห้อง และบนยอดเขา เป็นส่วนตัวกับพระอาจารย์ ความว่า⁴⁷

"ฝ่ายครูเต็กพินทพราหมณ์รามราช
ให้ข้าทาสซ่อยคอยประคอง
แล้วพาไปยอเดเขาหิ่เป่าปี
แสนสวาทรักใคร่มิได้หมอง
เข้าในห้องหัดเพลงบรรเลงพิน
ท้อย่างดีสิ่งใดก็ไต่ลั่น"

ส่วนศรีสุพรรณภักดิ์ต้องเรียนวิชากระบี่กระบองกับพระอาจารย์ตอนกลางคืน
ความว่า ๔๓

"อยู่ เหนือตาพราหมณ์ไม่สามถวน
ถึงยามตึกฝึกสอนนการยุทธ์
กระบองกระบี่ถึถ้วนทุกวิชา
ครั้นคำชวนหน่อให้เข้าเฝ้า
เพลงอาวุธตามตั้งให้ตั้งท่า
ค่อยศึกษาดั่งจจะหาดี"

46 พระสุนทรโวหาร (ภู่) , พระอภัยมณี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 3

47 เรื่องเดียวกัน, หน้า 4

48 เรื่องเดียวกัน, หน้า 4-5